

Факултет ПравниУНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
Веће научних области правно-
економских наука

(Број захтева)

(Назив већа научне области коме се захтев упућује)

(Датум)

ЗАХТЕВ**за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији**

Молимо да, сходно члану 46. ст.5. тач. 4. Статута Универзитета у Београду ("Гласник Универзитета", број 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Мр Валентине (Верољуб) Цветковић-Ђорђевић

(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Мр Валентина (Верољуб) Цветковић-Ђорђевић

(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавила је докторску дисертацију под називом: „Кондикција и правно неосновано обогаћење“

из научне области: Правна историја

Универзитет је дана 8. октобра 2013. својим актом под бр. 02-03-61206-4497/2-13 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила:

„Кондикција и правно неосновано обогаћење“

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Мр Валентине (Верољуб) Цветковић-Ђорђевић

(име, име једног од родитеља и презиме)

образована је на седници одржаној 27. 10. 2014. одлуком Факултета под бр. 03-2649/2, у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област
1. Др Антун Маленица	професор емеритус	правна историја
2. Др Жика Бујуклић	редовни професор	правна историја
3. Др Марко Петрак	редовни професор	правна историја
4. Др Милена Полојац	ванредни професор	правна историја
5. Др Марко Ђорђевић	ванредни професор	грађанскоправна

Наставно-научно веће Факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на

седници одржаној дана 22. децембра 2014. године .

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

професор др Сима Аврамовић

- Прилог: 1. Извештај комисије са предлогом.
2. Акт Наставно-начног већа Факултета о усвајању извештаја.
3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду од 27. октобра 2014. године одређена је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације кандидата **мр Валентине Цветковић-Ђорђевић** под насловом „**Кондикција и правно неосновано обогаћење**“ у саставу: др Антун Маленица, професор емеритус Правног факултета Универзитета у Новом Саду, др Жика Бујуклић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду, др Марко Петрак, редовни професор Правног факултета Универзитета у Загребу, др Милена Полојац, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду и др Марко Ђурђевић ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београдуч.

Пошто је пажљиво прегледала докторску дисертацију, Комисија има задовољство да Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду поднесе следећи

ИЗВЕШТАЈ

I Основни подаци о кандидату и дисертацији

1. Основни подаци о кандидату

Мр Валентина Цветковић-Ђорђевић рођена је 5. децембра 1982. године у Бору (Република Србија). Основну школу „IX српска ударна бригада“ и гимназију „Бора Станковић“ завршила је у Бору са одличним успехом (просек 5,00). Правни факултет Универзитета у Београду уписала је школске 2001/2002. године, смер теоријско-правни. Дипломирала је 2005. године са просечном оценом 10. Исте године уписала је последипломске магистарске студије на Правном факултету Универзитета у Београду, правно-историјски смер. У току последипломских студија написала је и одбранила семинарски рад под називом „Тестаментарно наследно право према Улпијановим Регулама“. Методологију правних и друштвених наука положила је са оценом 10. Усмени магистарски испит положила је 2008. године са одликом, а магистарски рад под називом „Развој романистике код Срба од средине XIX до средине XX века“ одбранила је 2009. године са одликом.

У току основних и последипломских студија добитник је неколико стипендија: Министарства науке РС (2002/2005), Универзитета у Београду из задужбине Миљивоја Јовановића и Луке Ћеловића (2003), Бечког Универзитета за похађање летње школе у Штроблу (2007), Правног факултета Универзитета Лудвиг Максимилијан у Минхену за изучавање немачког права (2008), Бечког универзитета за довршетак магистарске тезе (2009). Добитник је и неколико награда: „Круна успеха“ која се додељује најбољим дипломираним студентима Универзитета у Београду, Универзитета у Београду из задужбине Миљивоја Јовановића и Луке Ћеловића за семинарски рад из Кривичног права под називом „*Actiones liberae in causa*“, задужбине Студеница, Норвешке амбасаде.

Децембра 2007. године изабрана је у звање сарадника у настави, а априла 2010. године у звање асистента за предмет Римско приватно право на Правном факултету Универзитета у Београду.

Објавила је следеће радове: „Кондикциона одговорност у римском праву“ Анали ПФБ 2/2014 (у припреми за штампу), „О потреби постојања верзионе тужбе у српском праву“ Право и привреда 7-9/2014, стр. 339-353, „*Condictio indebiti* у римском праву са освртом на савремено право“, Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем „Право и друштвена стварност“ св. II, Косовска Митровица 2014, стр. 299-317, „Антички корени правно неоснованог обogaћења“, Зборник радова Друштва за античке студије, Београд 2014, стр. 424-438, „Општа тужба из неоснованог обogaћења“, Правни живот, том II 10/2013, стр. 421-435, „Правно неосновано обogaћење од римског до савременог српског права“, Зборник радова са научног скупа „1700 година Миланског едикта“, Ниш 2013, стр. 703-721, „Кондикција од римског до савременог права“, Страни правни живот 1/2013 стр. 198-215, „Доктринарна рецепција римског права у Србији као спона античког и модерног поимања права“, Зборник радова Друштва за античке студије, Београд 2013, стр. 396-409, „Пословодство без налога у српском и европском праву“, Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије - књига 3 (приредио проф. др Стеван Лилић), Београд 2013, стр. 256-274, „Правно неосновано обogaћење у српском праву“, Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије - књига 2 (приредио проф. др Стеван Лилић), Београд 2012, стр. 302- 316, „Римско право у светлу европских интеграција“, Правни капацитет Србије за европске интеграције – књига 4, (приредио проф. др Стеван Лилић), Београд 2009, стр. 170-180.

Учествовала је на следећим међународним конгресима: *Société internationale Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité*, „Reception of Law“ са радовима: „Unjust Enrichment in Serbian Law“ (2012 год. Oxford) и „The Concept of Causa in Roman Law“ (Napoli 2014), „Антика и савремени свет - тумачење антике“, Београд, Сремска Митровица, 2013. са радом „Антички корени правно неоснованог обogaћења“, „Антика и савремени свет - научници, истраживачи и тумачи“, Сремска Митровица, Београд, са радом „Доктринарна рецепција римског права у Србији као спона античког и модерног поимања права“, „1700 година Миланског едикта“, Ниш 2013. год са радом „Правно неосновано обogaћење од римског до савременог српског права“.

Говори енглески, немачки, италијански, а служи се латинским језиком. Члан је Друштва за античке студије.

2. Основни подаци о дисертацији

Докторска дисертација „Кондикција и правно неосновано обogaћење“ одобрена 28. октобра 2013. год., а за ментора је одређен проф. др Жика Бујуклић. Кандидат је предао текст који има 321 страницу прореда 1,5 написан фонтом *Times New Roman*. Дисертација је подељена на шест делова (I део – Правно неосновано обogaћење – општи поглед, II део – Кондикција у римском праву, III део – Кондикција и *causa*, IV део – Верзиона одговорност, V део – Правно неосновано обogaћење у упоредном праву, VI део – Правно неосновано обogaћење у српском праву).

II Предмет и циљ дисертације

Кандидат мр Валентина Цветковић-Ђорђевић усмерила је своје напоре ка истраживању односа два института- кондикције и правно неоснованог обогаћења. Иако су настали у различитим епохама (кондикција је настала у антици док је правно неосновано обогаћење као посебан правни институт настао у XIX веку) оба ова института представљају правно уобличавање и конкретизацију исте идеје која се састоји у забрани неоснованог обогаћења на туђ рачун а коју је формулисао римски правник Помпоније (D.12.6.14: *Natura aequum est neminem cum alterius detrimento fieri locupletiores* – По природи, правично је да се нико не обогати на штету другог). Тим поводом се кроз анализирање сличности и разлика настоји утврдити да ли се ради о међусобно искључивим или, пак, комплементарним институтима.

У дисертацији се најпре разматра савремени институт правно неоснованог обогаћења. Појам овог института утврђује се кроз анализу његових битних елемената. Поред обогаћења, осиромашења, корелативне везе између њих, битан елемент представља неоснованост стицања који се изражава непостојањем правног основа обогаћења. Управо овај последњи елемент представља спону савременог института неоснованог обогаћења и римске кондикције. Наиме, претечу кондикције представља легисакција *per condictionem* о чијим разлозима увођења нема поузданог сведочанства јер једини извор који непосредно говори о овој врсти легисакције представљају Гајеве Институције које су настале у II веку када легисакциони поступак више није био у употреби. Из њих се сазнаје да је легисакција *per condictionem* уведена Силијевима и Калпурнијевим законом и да је служила за потраживање тачно одређене суме новца и тачно одређене ствари. Предност ове врсте кондикције састојала се у томе што је била апстрактна јер тужилац није наводио основ свог потраживања. Због тога је, према владајућем мишљењу, разлог њеног увођења био пружање заштите пријатељском зајму. У формуларном поступку легисакцију *per condictionem* заменила је кондикција која се такође одликовала апстрактношћу. У Јустинијановом праву извршена је систематизација случајева у којима се кондикција примењивала на основу чега су створне различите врсте кондикција. Као и у случају неоснованог обогаћења кандидат своје истраживање кондикције првенствено усмерава на анализу битних елемената кондикције. Како се ради о правном средству насталом у доба републике, преображаји које је оно претрпело сагледава се кроз претпоставке њене примене које су се постепено установљавале путем тумачења правника. Иако се у Јустинијановој кодификацији налази на различите врсте кондикција, свима њима заједничка је неоснованост стицања. У дисертацији се подробно анализира у чему се огледа непостојање основа стицања (*sine causa*). Многозначност термина *causa*, нарочито његово савремено довођење у везу са каузом уговора налажу утврђивање значења које кауза има у уговорном праву и његово поређење са значењем овог термина у кондикционом праву.

Иако су у римском праву кондикција и верзиона тужба (*actio de in rem verso*) настале из различитих разлога и имале аутономна поља примене, временом је ово друго правно средство претрпело значајне преображаје који су га удаљили од свог изворног значења. Тако је у савременом праву верзиона тужба постала синоним за тужбу из неоснованог обогаћења. Из тог разлога у дисертацији се анализира примена верзионе тужбе у римском праву и даје се осврт на преображаје које је она претрпела у средњовековном општем праву (*ius commune*). На крају тог развоја верзиона тужба примењивала се онда када је тужени неосновано остварио корист на терет тужиоца. Кандидат показује у ком виду је регулисана верзиона

тужба у првим грађанским кодификацијама односно на који начин је њено правно признање утицало на стварање и примену института неоснованог обogaћења. Значајан део дисертације посвећен је упоредноправним решењима у материји правно неоснованог обogaћења, док се на крају разматра њено уређење у српском праву. Испитивање односа кондикционе и одговорности из обogaћења утолико је значајно за српско право стога што у науци постоји различит став да ли је општим правилом које уређује стицање без основа из чл. 210, ст. 1 Закона о облигационим односима регулисана општа кондикција или општа тужба из неоснованог обogaћења.

Непосредни циљ дисертације представља утврђивање карактеристика кондикционе одговорности и њено поређење са савременом одговорношћу из обogaћења. Одговором на питање у чему се састоје сличности и разлике међу њима, утврђује се у којој мери је рецепирана римска кондикција и на који начин је она допринела стварању савременог института неоснованог обogaћења. Посредни циљ дисертације представља анализа одредаба о „стицању без основа“ из чл. 210-219 Закона о облигационим односима и заузимање става да ли се њима прописује кондикциона или одговорност из обogaћења.

III Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Према основној хипотези дисертације савремени институт неоснованог обogaћења настао је спајањем елемената римске кондикције и верзионе тужбе. Он, међутим, не представља само еклектичку творевину у којој су придружене карактеристике обе установе већ нов институт који предвиђа одговорност која се разликује како од кондикционе тако и од верзионе одговорности римског права. Код савремене одговорности из обogaћења води се рачуна о савесности туженог, те од ње зависи обим његове одговорност. Наиме, тужени због неоснованог обogaћења одговара за остварену корист коју поседује у тренутку покретања поступка. Једино уколико је у време стицања био несавестан, тужени одговара без обзира да ли у време покретања поступка још увек поседује остварену корист. Кондикциона одговорност постоји без обзира да ли тужени у тренутку покретања поступка поседује предмет стицања. Он одговара за оно што је примио а не за корист коју је неоснованим стицањем остварио. Отуда се код кондикционе одговорности не разматра да ли је тужени од оног што је неосновано стекао имао користи и да ли она постоји у тренутку покретања поступка. У римском праву се о оствареној користи води рачуна код верзионе одговорности патерфамилијаса. Он одговара за корист коју је остварио из посла који је са трећим лицем склопило њему потчињено лице (син или роб). Разлика у односу на савремену одговорност из обogaћења огледа се у томе што је патерфамилијас одговарао без обзира на то да ли се у тренутку покретања поступка још увек налази у поседу користи.

Иако се кондикциона и савремена одговорност из обogaћења не могу поистоветити, ради се о сродним установама стога што обе почивају на истој идеји која се изражава у забрани неоснованог стицања на туђ рачун. Промена у имовинском положају два субјекта може бити правно оправдана само ако се темељи на одговарајућем правном основу. Уколико њега нема, стицање је неосновано због чега се мора извршити његов повраћај. Из тога произлази да је заједнички елемент кондикционе и одговорности из обogaћења неоснованост стицања коју правни поредак не одобрава због чега је стичалац дужан да изврши повраћај.

Узроци који доводе до неоснованог обogaћења ширег су спектра од узрока који доводе до неоснованог стицања које се санкционише кондикцијом. Кондикција се по правилу примењује у случајевима у којима је стицање туженог проузроковано чинидбом тужиоца.

Неосновано обогаћење настаје из различитих узрока: радњом тужиоца, туженог, трећег лица или дејством природног догађаја.

IV Кратак опис садржаја дисертације

Садржај рада кандидат је организовао у шест делова. Њима претходе уводна поглавља: увод, структура рада, хипотезе од којих се полази, методи. На крају је дат закључак.

У првом делу (стр. 13-49) разматра се савремени институт неоснованог обогаћења. На самом почетку истиче се разлика која постоји у европско-континенталном и англо-саксонском праву у погледу његовог уређења. У том смислу општа тужба из неоснованог обогаћења карактеристична је за европско-континентално али не и за англо-саксонско право. Прве европске кодификације које уводе општу тужбу из неоснованог обогаћења представљају Швајцарски законик о облигацијама из 1883. и Немачки грађански законик из 1900. године. У кодификацијама које су уследиле установа неоснованог обогаћења постаје предмет регулисања која у зависности од услова који се за њу прописују у конкретном поретку има различит опсег практичне примене. Које год разлике постоје у конкретном националном правном поретку у погледу уређивања правно неоснованог обогаћења, заједнички елементи који уједно представљају његове битне елементе су: обогаћење, осиромашење, корелативна веза и одсуство правног основа. Сваки од њих посебно се анализира. Како се осиромашење најчешће састоји у имовинском губитку, посебно поглавље бави се питањем односа неоснованог обогаћења и проузроковања штете. Поред тога, правно неосновано обогаћење и накнада штете имају две заједничке функције. Прва функција је заштитна и огледа се у успостављању имовинског стања у коме су се стране налазиле пре него што је наступила чињеница која је довела до наступања штете односно до обогаћења. „Разлика се састоји у томе што је тужба за накнаду штете усмерена на тужиочеву штету коју тужени треба да надокнади, докле је реституторни захтев усмерен на неосновано стечену добит туженог коју мора да преда осиромашеном.“ Друга функција је репресивна стога што је тужба из обогаћења усмерена на одузимање неосновано стечене користи коју је на терет осиромашеног стекао обогаћени и њеном враћању осиромашеном. Репресивна функција тужбе за накнаду имовинске штете доводи до умањења имовине штетника за износ који је дужан да преда оштећеном и који одговара причињеној штети коју је проузроковао својим противправним понашањем. Потом се разматрају врсте неоснованог обогаћења према начину свог настанка. Тако се разликује обогаћење настало: радњом осиромашеног лица, радњом обогаћеног лица, радњом трећег лица, природним догађајем. У обогаћење настало радњом осиромашеног лица сврставају се типични кондикциони случајеви у којима осиромашени свесно извршава одговарајућу чинидбу у корист обогаћеног за коју не постоји правни основ. По мишљењу кандидата важна разлика између кондикционе и одговорности из обогаћења тиче се обима одговорности. Стога је посебно поглавље посвећено обиму одговорности из обогаћења у коме се истиче: „Ако је тужени био савестан (веровао је у основаност и коначност свог стицања), биће обавезан на повраћај у обиму у коме обогаћење постоји у тренутку подизања тужбе односно у тренутку када је дознао за неоснованост свог стицања. Отуда, уколико у време покретања поступка обогаћења више нема, тужени који је до тада био савестан биће ослобођен од одговорности (тзв. *Wegfall der Bereicherung*)“.

Други део (стр. 50-74) бави се увођењем и развојем кондикције у римском праву. Једини извор који непосредно говори о легисакцији *per condictionem* представљају Гајеве

Институције из II века из којих се сазнаје да је ова врста легисакције настала Силијевим и Калпурнијевим законом и да је служила за повраћај тачно одређене суме новца односно тачно одређене ствари. О години њиховог увођења нема помена али се претпоставља да су донети половином III (Силијев) односно крајем III века пре н.е. (Калпурнијев). У теорији постоји став по коме је легисакциони поступак *per condictionem* настао по узору на древни поступак из периода гентилног уређења који су Римљани спроводили за повраћај опљачканих ствари и отетих људи од стране припадника других племена. Како се ради о противправном задржавању туђих ствари, односно људи, истиче се деликтно порекло кондикције које је своје трагове задржало у облику кондикције за повраћај украдене ствари. Потом се даје осврт на историјски развој кондикције почев од легисакционог, преко формуларног поступка, закључно са кондикцијама Јустинијановог права. За легисакцију *per condictionem* кандидаткиња закључује да је настала као израз потребе санкционисања случајева у којима се ствар једног лица налази код другог лица које нема основа да је задржи, без обзира на који начин је дошло до губитка фактичке власти (било уз сагласност дотадашњег држаоца било противно његовој вољи). Путем ње санкционисали су се не само односи у којима је постојало поверење и који су се заснивали на споразуму странака (пријатељски зајам, послуга, остава, залога) већ и деликтна понашања попут крађе. Иако Гај у Институцијама (IV, 18) сведочи о постојању континуитета између легисакције *per condictionem* и кондикције формуларног поступка, остаје отворено питање да ли је у прелазном периоду истовременог важења легисакционог и формуларног поступка постојала *actio certae creditae pecuniae* која је била различита од кондикције. На основу Цицероновог говора *Pro Quinto Roscio comoedo* извесно је да се *actio certae creditae pecuniae* примењивала на зајам, експенсилацију и стипулацију. Могуће је да је Цицерон навео само три могућа основа ове тужбе стога што су они највише одговарали чињеничном стању које је имао пред собом. Стога не треба искључити могућност да је ова тужба била апстрактна те да се примењивала у разноврсним случајевима а не само код три наведена уговора. Уколико је *actio certae creditae pecuniae* заиста била апстрактна, нема разлога зашто се онда не би назвала кондикцијом. Управо стога међу романистима влада мишљење по коме је *actio certae creditae pecuniae* други назив за кондикцију која је усмерена на повраћај тачно одређене суме новца (*condictio certae pecuniae*). Августовим укидањем легисакционог поступка једини редовни судски поступак постаје формуларни судски поступак. Из времена пре Гаја постоје многи фрагменти који непосредно говоре о кондикцији што наводи на закључак да је у то доба постојала тужба под називом *condictio*. За разлику од периода у коме је формуларни поступак био факултативни из времена у коме је он био једини редован судски поступак постоје многи фрагменти који непосредно говоре о кондикцији из чега се закључује да је тада постојала тужба под називом *condictio*. Фрагментима који датирају из времена пре Гаја заједничко је то што кондикцију представљају као апстрактну тужбу која је усмерена на повраћај тачно одређене суме новца или тачно одређене ствари. Гајево сведочанство из Институција (IV, 5) значајно је стога што указује да се кондикцијом захтевао не само повраћај тачно одређене суме новца или тачно одређене ствари (*condictio certi*) већ и извршење чинидбе (*fieri*) у ком случају је се ради о кондикцији *incerti*. У класичном праву, делатношћу јуриспрудената разграната је примена кондикције на различите случајеве које су Јустинијанови компилатори груписали у посебне врсте кондикција од којих су неке путем рецепције доспеле до савременог права.

Како је битан елемент кондикције стицање *sine causa*, у **трећем делу (стр. 75-179)** анализира се значење појма каузе. Најпре се анализира модерно правно значење каузе које се доводи у везу са уговорним правом. Потом се разматра кауза у римском праву и истиче да

римским правницима није било страшно питање разлога настанка уговорне обавезе али га нису објашњавали помоћу термина *causa*. Овај термин се у римском праву употребљавао у неколико основних значења: кауза као правни основ стицања стварног права (*causa adquirendi*), кауза као разлог склапања правног посла (*causa negotionis*), кауза као извор облигације (*causa obligationis*). Када се ради о кондикционом праву термин *causa* јавља се у два значења: кауза као правни основ стицања (*iusta causa, iustus titulus*) и кауза као разлог, циљ давања. У доба владавине строгог формализма права и обавезе настајали су из предузете форме (манципације, инјуресесије, стипулације). Слабљењем формализма стицање је било коначно само уколико се темељило на одговарајућем правном основу. Ако њега није било, подизала се кондикција која је служила за повраћај неосновано стеченог. Кондикција се употребљавала и онда када је правни основ стицања био условљен остваривањем одређеног часног циља који је морао бити познат стицаоцу. Уколико не дође до остварења циља, сматрало се да стицалац нема више основа да задржи примљено, те је био дужан да изврши повраћај на основу кондикције *causa data causa non secuta*. Кауза код ове врсте кондикције има значење циља давања чијим остварењем је условљен основ стицања (*iusta causa*). Ако се радило о неморалном циљу (*turpis causa*), није имало значаја да ли је дошло до његовог остварења или није, те је преносилац који је био савестан имао право на повраћај посредством кондикције *ob turpem causam*. У дисертацији се потом анализирају основне врсте кондикција уз навођење релевантних извора. Тако се најпре говори о кондикцији *indebiti* и претпоставкама њене примене (*solutio, error, sine causa*). Ова врста кондикције је судећи према броју фрагмената у Дигестама била најзначајнија у римском праву а путем рецепције доспела је и до савременог права. Следећа кондикција која се разматра јесте *condictio ob rem (condictio causa data causa non secuta)* са нагласком на различито значење израза *dare ob rem* и *dare ob causam* у класичном праву. Први се односио на давање у одређеном циљу, а други на добродично давање чији је мотив очекивана или већ извршена примаочева чинидба. У посткласичном праву дошло је до изједначавања правног значења термина *res* и *causa* те се они почињу без разлике употребљавати са значењем давања под претпоставком извршења противчинидбе односно наступања неке околности. У Дигестама посебан наслов говори о кондикцији *causa data causa non secuta*. Она се примењивала на чињенично стање *datio ob rem* класичног права, али и на још неколико група различитих случајева: *datio ob transactionem, datio propter conditionem, donatio mortis causa* који су у класичном праву представљали посебне кондикционе случајеве. Потом се говори о кондикцији *ob turpem vel iniustam causam* и на крају о кондикцији *sine causa*. Иако у Јустинијановом праву кондикција *sine causa* није представљала посебну врсту кондикције, заслугом глосатора на њу се почиње гледати као на општу тужбу. Делатношћу глосатора кондикционо право добија нову димензију у односу на античко римско право. У класичном праву суштина кондикције огледала се у процесуалним претпоставкама њене примене, док се у Јустинијановом праву нагласак ставља на материјално чињенично стање. Глосатори су, у односу на Јустинијаново право, створили новину која се огледа у томе што су *condictio sine causa* означили као генералну тужбу која се примењује увек када извршеној чинидби недостаје кауза. Захваљујући глосаторима појам каузе постаје главни елемент кондикционог права у сврху чијег објашњења се ослањају на схоластичко учење о каузалитету одакле преузимају појмове каузе *finalis* и каузе *impulsiva*. Посебно поглавље трећег дела посвећено је обиму одговорности у кондикционом праву у коме се истиче начелно правило да кондикциони дужник одговара за неосновано стечено а не за неосновано остварену корист. Иако неосновано стечено по правилу представља извесну корист за стицаоца, она не

представља битан елемент кондикционе одговорности те се у њено разматрање уопште не улази. Кондикциони дужник обавезан је да изврши повраћај примљеног а не повраћај остварене користи.

Елемент користи у савременом институту неоснованог обogaћења преузет је из верзионе одговорности која је такође настала у римском праву. Отуда је предмет **четвртог дела (стр. 180-206) *actio de in rem verso*** у римском праву. Појам користи (*versum*) код верзионе одговорности у римском праву не може се изједначити са обogaћењем савременог института неоснованог обogaћења. Појам обogaћења шири је од појма користи јер обухвата неосновано увећање имовине или изостанак њеног смањења до кога долази на било који начин (радњом осиромашеног, радњом обogaћеног, радњом трећег лица, природним догађајем). С друге стране, *versum* као битан елемент верзионе одговорности настаје делатношћу потчињеног лица које се у односу обogaћени-осиромашени сматра трећим лицем. Патерфамилијас одговара стога што је остварио корист на терет лица с којим је потчињено лице склопило посао. Разлика између верзионе и савремене одговорности из обogaћења постоји и у погледу временског тренутка према коме се процењује корист. Код верзионе тужбе узима се у обзир тренутак у коме је корист доспела у имовину (*patrimonium*) патерфамилијаса. Ако корист једном доспе у његов патримонијум, он је одговоран повериоцу без обзира да ли она постоји и у време подизања тужбе. Извори не разматрају нестанак користи и сходно томе ослобођење од одговорности оца породице. У потоњим епохама *actio de in rem verso* доживела је промене које су се одразиле на претпоставке њене примене тако да је у првим грађанским кодификацијама (Пруском и Аустријском грађанском законик) она регулисана као тужба из корисне употребе за коју се, у односу на римску верзиону тужбу, није нужно захтевао тространи однос већ се она примењивала увек када једно лице неоснованом употребом ствари другог лица оствари корист. Осим тога, предмет римске верзионе тужбе чинила је дугована чинидба потчињеног лица предвиђена уговором између потчињеног лица и тужиоца ограничена на износ користи патерфамилијаса. Предмет пруске и аустријске верзионе тужбе чинио је повраћај ствари чијом употребом је остварена корист за туженог, односно њена новчана вредност. Француски грађански законик није регулисао верзиону тужбу али је до њеног увођења дошло у судској пракси крајем XIX века. Иако се за њу употребљава римско-правни назив *actio de in rem verso* ради се о општој тужби из неоснованог обogaћења за чију примену важе опште претпоставке које се захтевају код савременог института правно неоснованог обogaћења.

У петом делу (стр. 207-269) анализирају се начини регулисања правно неоснованог обogaћења у упоредном праву. Притом се у обзир узимају водећи правни пореци: француски, италијански, аустријски, немачки и англосаксонски. У француском и италијанском праву правно неосновано обogaћење и исплата недугованог представљају две одвојене установе. У аустријском грађанском законик из 1811. год. није регулисан институт правно неоснованог обogaћења. Уместо тога, на различитим местима у Законик уређене су различите врсте кондикција док је функцију опште тужбе из неоснованог обogaћења преузела тужба из корисне употребе из чл. 1041. Немачки грађански законик из 1900. год. међу првима је прописао институт правно неоснованог обogaћења. Иако се у немачкој теорији обogaћење настало чинидбом тужиоца рашчлањује на посебне фигуре за које се користе називи римских кондикција, немачко право не познаје римску кондикциону одговорност већ прописује „чисту“ одговорност из неоснованог обogaћења. Кондикциони случајеви од којих је најважнија исплата недугованог решавају се применом општих правила о неправедном обogaћењу, због чега се тужени може позвати на нестанак обogaћења. За разлику од правних

поредака европскоконтиненталног права који почивају на реципираном римском праву, англосаксонско право не познаје кондикцију и верзиону тужбу. Осим тога, њему је страна и општа тужба из неоснованог обogaћења. Уместо наведених правних средстава карактеристичних за континентално право, англосаксонско право изградило је своја *common law* (*quantum meruit, quantum velebet, money had and received* и др.) и *equity* средства (*constructive trust, equitable lien, subrogation* и др.) којима се остварује повраћај неосновано стечене користи. Сва она изучавају се у оквиру права реституције (*Law of Restitution*) које је настало повезивањем ових правних средстава на темељу принципа који је настао још у римском праву, а који се састоји у забрани правно неоснованог обogaћења на рачун другог.

У шестом делу (стр. 270-301) разматра се како је уређена материја правно неоснованог обogaћења у српском праву. Српски грађански законик из 1844. год. не познаје јединствени институт неоснованог обogaћења већ прописује само неколико врста кондикција: *indebiti* (чл. 902), *ob turpem vel iniustam causam* (чл. 722), *causa data causa non secuta* (чл. 778). СГЗ, за разлику од свог узора - Аустријског грађанског законика, није уопштено регулисао тужбу *de in rem verso*. Међутим, од њега је преузео два посебна прописа о употреби ствари у туђу корист. Први (чл. 630) регулише исплату туђе законске обавезе, а други (чл. 631) додељује накнаду лицу које је у нужди жртвовало сопствену ствар ради спасавања туђе ствари. Скица за законик о облигацијама и уговорима професора Михаила Константиновића из 1969. год. материју правно неоснованог обogaћења регулише коренито другачије у односу на СГЗ. Она предвиђа институт неоснованог обogaћења (чл. 168-175) као посебан извор обвеза након уговора и проузроковања штете. Према Скици неосновано обogaћење представља самосталну установу која садржи елементе како кондикционе тако и верзионе одговорности. На почетку (чл. 168) прописана су општа правила након чега се уређују поједини случајеви неоснованог обogaћења у којима се препознају случајеви римских кондикција: исплата недугованог (*condictio indebiti*), исплата с обзиром на основ који се није остварио (*condictio causa data causa non secuta*), исплата по неморалном или незаконитом основу (*condictio ob turpem vel iniustam causam*). Доношењем Закона о облигационим односима из 1978. год. у домаће право уведен је јединствен институт правно неоснованог обogaћења под називом „стицање без основа“ (чл. 210-219). Око одређивања правне природе општег правила из чл. 210, ст. 1 нема сагласности у теорији. Према владајућем мишљењу, ова норма предвиђа општу тужбу из неоснованог обogaћења. Остали чланови (211-219) представљају само разраду општег правила. Према другом схватању, наведени члан регулише општу кондикцију која искључује верзионе случајеве из поља своје примене. Основни аргумент у прилог првом схватању представља то што чл. 210, ст. 1 у ситуацији у којој није могуће извршити натуралну реституцију неосновано стеченог прописује накнаду постигнутих користи. Домаћи законодавац не прецизира према ком тренутку се утврђује постигнута корист (да ли према тренутку остварења користи или подизања тужбе или доношења судске одлуке). На основу слова ЗОО да би стицалац био дужан да накнади корист довољно је да је она једном остварена без обзира на то да ли је у тренутку подизања тужбе још увек поседује. Одговорност за постојеће обogaћење отуда је страна домаћем праву. ЗОО не садржи опште правило које узима у обзир савесност обogaћеног код утврђивања обима реституције неосновано стеченог предмета, али зато о савесности туженог води рачуна код накнаде трошкова, повраћаја плодова и плаћања затезне камате.

V Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација кандидата **мр Валентине Цветковић-Ђорђевић** „**Кондикција и правно неосновано обогаћење**“ представља истраживачки подухват који завређује највишу оцену. Институт правно неоснованог обогаћења један је од најсложенијих правних института у савременом грађанском праву, као што је био и у римском. Поводом сваког од његових битних елемената, обогаћење, осиромашење, корелативна веза, одсуство правног основа, отвара се низ питања. Иако је тога била свесна, што показују њени објављени радови, кандидаткиња се определила да у својој дисертацији обухвати далеко већи број питања него што је то уобичајено у једној коректно написаној дисертацији и да: 1) осветли историју овог института у римском праву, 2) утврди везу између римских правних решења (кондикције и верзиона тужба) и савременог института правно неоснованог обогаћења, 3) утврди разлике у обележјима овог института у европском континенталном и англосаксонском праву и 4) осветли историју овог института у српском праву.

Постављене циљеве кандидаткиња је остварила примењујући одговарајуће истраживачке методе, пре свега историјски, догматички, нормативни и упоредноправни. У тексту који је одлично систематизован у шест делова (I – Правно неосновано обогаћење – општи поглед, II – Кондикција у римском праву, III – Кондикција и *causa*, IV – Верзиона одговорност, V – Правно неосновано обогаћење у упоредном праву, VI – Правно неосновано обогаћење у српском праву) кандидаткиња је изложила велики број запажања и закључака због којих ће ова докторска дисертација бити незаобилазна литература сваког истраживача ове материје.

Закључци у овој дисертацији имају научну тежину и због тога што су по одређеним питањима увек коришћени релевантни извори сазнања, римски текстови, најзначајније европске кодификације грађанског права, грађански закони, судска пракса, као и богата, често и најновија, литература. Кандидаткиња је показала добро познавање латинског као и неколико светских језика, што је неизбежан предуслов у романистичкој струци. Садржина тезе изложена је прецизним и лепим језиком, тако да се ова веома сложена материја може пратити без икаквих тешкоћа.

Међу закључцима који несумњиво увећавају фонд сазнања у области права посебно истичемо следеће:

1) Када је реч о неоснованом обогаћењу у римском праву, уз приказ настанка кондикција и верзионе тужбе на темељу података које нуде правни и литерарни извори, дата су прецизна и исрпна објашњења које су суштинске разлике између кондикционе и верзионе тужбе.

2) Са становишта савременог права показано је да је савремени институт неоснованог обогаћења настао спајањем елемената римске кондикције и верзионе тужбе, али и то, што је највећа вредност дисертације, да се одговорност у савременом институту разликује како од кондикционе тако и верзионе одговорности римског права.

3) Прецизном анализом европског законодавства о неоснованом обогаћењу показано је да су битни елементи овог института увек исти: обогаћење, осиромашење, корелативна веза и одсуство правног основа.

4) Детаљним упоредним анализама правних решења у француском, италијанском, аустријском, немачком и англо-саксонском праву показано је да је у суштини основна

разлика између европског континенталног и англосаксонског права у томе што прво има општу тужбу из неоснованог обogaћења, а друго нема.

5) Када је реч о историји српског права, нова сазнања садрже упоредне анализе АГЗ-а, СГЗ-а, Скице за законик о облигацијама и уговорима професора Михаила Константиновића и касније донетог Закона о облигационим односима.

Може се закључити да је српска романистика овом докторском дисертацијом добила научну студију највишег ранга, а сама кандидаткиња се представила као достојан настављач београдске романистичке школе.

VI Закључак

На основу наведеног, Комисија је мишљења да је докторска дисертација мр Валентине Цветковић-Ђорђевић под насловом **„Кондикција и правно неосновано обogaћење“** урађена у свему према одобреној пријави, да је оригинално и самостално научно дело и да испуњава услове за јавну одбрану, те је стога слободна да Наставно-научном већу Правног факултету Универзитета у Београду упути

ПРЕДЛОГ

да прихвати позитивну оцену предметне докторске дисертације и одреди комисију за њену јавну одбрану.

Београд, децембар 2014. године

Др Антун Маленица, емеритус професор
Правног факултета Универзитета у Новом Саду

Др Жика Бујуклић, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

Др Марко Петрак, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Загребу

Др Милена Полојац, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

Др Марко Ђурђевић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у Београду

На основу члана 24. и члана 135. став 7. Статута Правног факултета Универзитета у Београду, а у смислу одредаба члана 124. и 125. Статута Правног факултета Универзитета у Београду из 2002. године, Наставно-научно веће Правног факултета Универзитета у Београду, на XXI седници од 22. децембра 2014. године, донело је

О Д Л У К У

Члан 1.

Прихвата се извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње **МР ВАЛЕНТИНЕ ЦВЕТКОВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ** под насловом: **"Кондикција и правно неосновано обогаћење"**, и одређује Комисија за одбрану, у саставу:

др Антун Маленица, професор емеритус Правног факултета Универзитета у Новом Саду

др Жика Бујуклић, редовни професор

др Марко Петрак, редовни професор Правног факултета Универзитета у Загребу

др Милена Полојац, ванредни професор

др Марко Ђурђевић, ванредни професор.

Универзитет у Београду је 8. октобра 2013. године, актом под бр. 02-03-61206-4497/2-13, дао сагласност на предлог теме докторске дисертације.

Кандидаткиња је објавила рад: „Кондикциона одговорност у римском праву”, *Анали Правног факултета у Београду* 2/2014.

Објављени рад квалификује кандидаткињу за одбрану докторске дисертације.

Члан 2.

О извршењу ове одлуке стараће се Декан Правног факултета Универзитета у Београду.

03-број: _____

Београд

ПРЕДСЕДНИК НАСТАВНО-НАУЧНОГ ВЕЋА

Декан

Професор др Сима Аврамовић